

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ДЕРЕВ'ЯНКО Людмила Анатоліївна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ
ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

ІЗ.00.01 – теорія та історія педагогіки

А в т о р е щ е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1993

00737488 (.)

AB 28 717

Робота виконана в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С.Сковороди.

Науковий керівник	- доктор педагогічних наук,
професор КОБАЦЬ Л.Г.
Офіційні опоненти	- академік АПН України, доктор
педагогічних наук, професор
МАЗУРКЕВИЧ О.Р.
- кандидат педагогічних наук,
доцент МОЖАЙКІНА Н.С.
Провідна установа	- Кіровоградський державний
педагогічний інститут
ім. Б.Винниченка.

Захист відбудеться "27" грудня 1993 року о 15 го
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.18.15 при
Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252601,
Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського
університету ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "25" листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

КАШИН С.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

А к т у а л ь н і с т ь. Проблема виховання особистості завжди була невід'ємна від естетичного освоєння дійсності і зумовлювалась масштабами культури, яка безпосередньо визначалася соціальним та духовним людським буттям. Особливу актуальність вона набуває на сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах національно-культурного відродження України, ставши визначальною в усій діяльності, пов'язаній з вихованням людини.

Усвідомлення суспільної значимості результатів праці вчителя зумовлює перетворення в педагогіці вищої школи, веде до пошуку нових шляхів і засобів професійної підготовки. Виникає необхідність докорінної зміни характеру підготовки вчителя. Підвищення ефективності знань основ педагогічної теорії і шкільної практики, розвитку професійного мислення, формування педагогічних вмінь та навичок становлять основу педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

З гуманістичним змістом перетворень пов'язано і поглиблене залучення в педагогічну науку різних видів мистецтв – незамінного духовного джерела, що пробуджує в людині такі ціннісні категорії, як любов, добро, краса, котрі ведуть до розуміння і самої людини – найвищої цінності.

Педагогічна наука розглядає мистецтво і як основу розв'язання проблеми удосконалення майстерності майбутнього вчителя, морально-естетична сутність якої чітко визначена в концепціях виховання С.Т.Шацького, І.П.Іванова, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського.

Удосконалення підготовки вчителя викликало особливий інтерес дослідників до феномену педагогічної майстерності /Ю.П.Азаров, Ф.М.Гоноблін, В.А.Кан-Калик, Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін/.

У працях розкриваються методи, засоби, зміст підготовки студентів до оволодіння педагогічною майстерністю в умовах діючої системи вузівської освіти, що дозволяє визначити фактори, які сприяють оптимізації навчально-виховного процесу, та умови оптимального наближення навчання у вузі до майбутньої педагогічної діяльності. З приводу цього вчені вважають визначальним у підготовці спеціалістів вищого навчального закладу спілкування вчителя з учнями /Л.С.Виготський, О.О.Леонт'єв, В.А.Кан-Калик/.

Серед багатьох факторів впливу на естетичну культуру особистості чільне місце належить аналізу фактора спілкування - важливої форми діяльності людини, що становить механізм передачі не тільки соціального, а й естетичного досвіду /М.С.Каган, М.І.Киященко, Є.С.Маркарян/. Як обмін знаками, феномен змістоутворення і взаєморозуміння воно висвітлено в ряді праць /М.М.Бахтін, А.А.Брудний, Л.М.Лотман, В.М.Соколовін/. Досліджено психологічні механізми спілкування /Б.Г.Анан'єв, О.О.Бодальов, Я.Л.Коломинський, К.К.Платонов/, зокрема, психологічні аспекти емоційності мовлення, що пов'язані з його естетизацією /Л.С.Виготський, О.М.Леонт'єв, П.Е.Симонов, Б.М.Теплов/.

Простежені різноманітні підходи до розв'язання проблеми спілкування з наголошенням на емоційно-чуттєву природу музичного мистецтва /Т.Ф.Брайченко, Л.Г.Коваль, Н.С.Можайкіна, О.М.Олексюк, Р.М.Падалка, О.П.Рудницька/. Спілкування з ним, впливаючи на ціннісні орієнтації, оцінку яву особистості, сприяє формуванню її потреб, інтересів, смаків, ідеалів, установок, знаходить виявлення в різноманітних видах діяльності, отже і в педагогічному спілкуванні.

Оптимальне спілкування вчителя з учнями створє найкращі умови для розвитку, мотивації та творчого характеру навчання,

забезпечує благодатну емоційну атмосферу навчання і управління психологічними процесами в колективі, дозволяє максимально реалізувати характерні риси особистості кожного у навчальному процесі. Тому важливою умовою ефективної підготовки майбутніх вчителів є установка на виховання в них таких навичок педагогічного спілкування, що забезпечували б не тільки інформативну, а й якісну сторону мовлення, в якому закладений значний естетичний потенціал.

Вплив на інтелектуальну та емоційну сфери учня відбувається шляхом усного мовлення, звукова форма якого безпосередньо пов'язана з результатом педагогічного впливу, а характер вимови залежить від особливості виразних можливостей голосу педагога. В комплексі професійних умінь вчителя одне з провідних - уміння володіти інтонаційними виражальними засобами свого голосу, яке також забезпечує ефективність процесу педагогічного спілкування.

У голосі людини відбиваються зміни її внутрішнього емоційного стану, тобто голос є своєрідним інструментом, який через інтонаційні виражальні засоби передає найтонші нюанси людської душі. Виявлено, що найкращим провідником емоційного стану людини є вокальне мовлення, яке становить синтез музики і слова /І.І.Левідов, Б.П.Морозов/.

Звернення до вокального мистецтва зумовлене тим, що проблеми постановки голосу ставились переважно в галузі вокальної педагогіки /Д.Л.Аспелунд, В.О.Багадуров, Т.П.Булаєв, О.М.Вербов, Н.В.Голубєв, Л.І.Сетуленко, К.В.Злобін, М.В.Микіша, І.К.Назарєнко/; вона не тільки складає значний резерв засобів інтонаційної виразності усного мовлення, але й висвітлює питання гігієни, охорони голосу та ролі вокально-слухових впливів у його формуванні /Анікеєва З.І., Єгоров О.М., Єрмолаєв В.Р., Лебедева П.Ф.,

Фролов К.П., Юцевич М.С./.

Досліджувана проблема потребує використання нагромадженого досвіду в галузі акустики, фізіології, фоніатрії /М.С.Грачова, Л.Б.Дмитрієв, М.І.Жинкін, В.П.Морозов, С.М.Ржевкін, В.О. та Л.О.Триноси, Г.Фант, Р.Ессон/.

Загальна інтонаційна природа музики і слова стала основою наукових праць /Б.В.Асаф'єв, В.Всєволодський-Гернгросс, Ю.Є.Озаровський/. Як фонетичне явище інтонація теж розглядалася /Б.О.Богородицький, О.М.Гвоздев, О.М.Пешковський/ і подальшу розробку інтонаційна проблема знайшла у роботах В.Медушевського, Є.Назайківського, А.Сохора. Згідно з позиціями цих авторів, інтонація вибрала в себе і перетворила різнобічність життєвого, соціального, музичного буття, що зумовлює належність її до певного часу і простору. Цим самим визначаються і комунікативні можливості музичного мистецтва.

Мобільність музики, її здатність відгукуватися на природну людську потребу художнього переосмислення дійсності є однією з причин значної популярності музики серед молоді. Особливо це стосується так званої "молодіжної музики", психо-фізіологічний і емоційний вплив якої досягається за рахунок імпульсивності, динаміки, форсування звуку та інших не в міру використовуваних виражальних засобів. Тому музичне мистецтво - це складний діалог культур, а отже цілком виправдана поява таких досліджень у педагогіці вищої школи, які стосуються орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури та підвищення її рівня /В.В.Нікуліна, А.М.Растрігіна, Т.Я.Рязанова/.

Загальнокультурна ситуація періоду молодості укорінюється у психічній структурі людини, входить в її основу, а значить, існує потреба формування культури особистості студента - усіх її

виявленнях. Зміна соціальних умов висуває нові вимоги і до діяльності вчителя, ставлячи перед ним такі завдання, розв'язання яких вимагає переосмислення традиційних засобів впливу на особистість учня і переоцінку позицій учителя в педагогічному процесі.

Однак проблема взаємодії учителя з учнем в процесі освоєння музики як художньої форми спілкування в педагогічній науці перебуває поза увагою спеціальних досліджень. Відсутнє зіставлення його з іншими соціальними явищами, котрі впливають на духовну сферу студентської молоді, зокрема глибокий аналіз антиномії естетичного і музичного у спілкуванні з музикою, бракує досліджень, пов'язаних з використанням потенційних можливостей музичного /вокального/ мистецтва в процесі формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

На ці аспекти проблеми зважалося при виборі теми дослідження: "Особливості формування вокально-мовленнєвої культури як складової педагогічної майстерності майбутнього вчителя".

Об'єкт дослідження - процес формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

Предмет дослідження - педагогічні умови формування вокально-мовленнєвої культури студентів педвузу.

Мета дослідження - розробка і впровадження в практику організаційно-методичної системи, яка забезпечує підвищення рівня педагогічної майстерності вчителя засобами вокально-мовленнєвої культури.

В основу дисертаційного дослідження була покладена гіпотеза: висшого рівня сформованості вокально-мовленнєвої культури можна досягти, якщо в основу навчального процесу буде покладена організаційно-методична система, яка сприятиме оп-

тимізації формування педагогічної майстерності. Провідними умовами її реалізації передбачено:

- розробку і використання вербальних засобів художньої виразності мовлення;
- збагачення досвіду емоційної виразності мовлення;
- використання інтонаційних виражальних засобів мистецтва як психолого-педагогічного фактора спілкування;
- формування у студентів здібностей педагогічного спілкування.

Згідно з метою та гіпотезою визначені завдання дослідження:

1. На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури розкрити, обґрунтувати поняття та структурні компоненти вокально-мовленнєвої культури.

2. Розробити, теоретично вмотивувати критерії і визначити рівні вокально-мовленнєвого розвитку студентів.

3. Виявити і експериментально перевірити систему педагогічних умов ефективності формування вокально-мовленнєвої культури студентської молоді.

4. Розробити методичні рекомендації щодо формування вокально-мовленнєвої культури студентів педагогічної вищої школи.

Б а з а дослідження.. У дослідно-експериментальній роботі взяло участь 938 студентів Кіровоградського, Київського та Ніжинського педагогічних інститутів.

В і р о г і д н і с т ь здобутих результатів забезпечувалась всебічним теоретичним аналізом, застосуванням комплексу методів, адекватних завданням дослідження, репрезентативністю підбору, експериментальною перевіркою і впровадженням розроблених рекомендацій у навчально-виховний процес педагогічних навчальних

Заклада.

На захист виносить ся : педагогічна інтерпретація поняття "вокально-мовленнєва культура," його зміст та структура; педагогічні умови, критерії, рівні та система поетапного формування вокально-мовленнєвої культури студентської молоді.

Наукова новизна дослідження: створена і впроваджена в практику роботи педагогічного вузу організаційно-методична система, яка забезпечує підвищення рівня педагогічної майстерності студентів засобами мистецтва.

Теоретична значущість дослідження полягає в розкритті специфіки процесу формування вокально-мовленнєвої культури як складової педагогічної майстерності студентів шляхом спілкування з мистецтвом, в науковій розробці актуальних питань формування педагогічної майстерності студентів.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації організаційних форм і методів формування педагогічної майстерності студентів вузу. Матеріали експериментального дослідження можуть бути використані для розробки спецкурсів і практикумів з формування педагогічної майстерності студентів педагогічного вузу, розвитку комунікативних здібностей учнів загальноосвітніх шкіл на основі вокально-мовленнєвої культури, а також для визначення готовності майбутнього вчителя до організації його вокально-мовленнєвої діяльності.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у процесі проведення дослідно-експериментальної роботи в педагогічних інститутах /університетах/ Києва, Кіровограда, Ніжина; через публікацію матеріалів, які відображають основні теоретичні і практичні положення дисертації; у виступах на міжнародній, регіо-

нальних, міжвузівських науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, поставленими завданнями; робота складається із вступу, двох глав, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми дослідження; визначається об'єкт, предмет, мета; розкриваються завдання і методика дослідження, формулюється гіпотеза, наукова новизна, теоретичне і практичне значення; наводяться дані апробації і впровадження результатів дослідно-експериментальної роботи у практику.

У першій главі "Проблема формування педагогічної майстерності в теорії і практиці вищої школи" розкрита сутність поняття "вокально-мовленнєва культура", роль і значення мистецтва в формуванні вокально-мовленнєвої культури майбутнього вчителя, визначені зміст і структурні компоненти досліджуваного феномену, критерії та рівні сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів.

Проблема розвитку і удосконалення мовлення розглядається в загальнофілософському, загальнопедагогічному і музично-дидактичному планах, спрямована на теоретичний аналіз взаємозв'язку понять "культура мовлення" та "вокально-мовленнєва культура".

Тлумачення поняття "культура мовлення" включає в себе два рівні засвоєння літературної мови – правильність мовлення і мовленнєву майстерність. Під правильністю мовлення йдеться про норми сучасної мови, а мовленнєва майстерність – це не тільки до-

тримання цих норм, а і вміння виділити з різних варіантів найбільш точний /влучний/, дохідливий.

Поняття "вокально-мовленнєва культура" вперше з'явилося у вокальній педагогіці /Д.Аспелунд/ і визначало ступінь професійної майстерності співака-виконавця на основі загальних для музики і мовлення інтонаційних засобів виразності. Беручи до уваги значні виразні можливості співу, Чарльз Дарвін назвав його "емоційним мовленням". На підставі цього встановлюємо, що вокально-мовленнєва культура визначає рівень мовленнєвої майстерності, який ґрунтується на естетичних та фізичних можливостях голосового механізму, що зумовлює інтонаційну виразність мовлення як індикатора емоційних станів людини.

При цьому зважаємо на те, що в голосі людини закладено великі біофізичні можливості, розкриті в науці /М.І.Зинкіна, І.І.Левідова, В.П.Морозов, Л.О.Србелі, Д.М.Работнов, Р.Юссон/.

Емоційно-виразні властивості голосу людини еволюційно давніші, порівняно з логічним мовленням. Виходячи з універсальності мови емоцій, вважаємо за необхідне розглянути роль мистецтва в діяльності людини за весь еволюційно-історичний період її розвитку.

Естетизація мовлення, починаючи з античної мовної теорії, була однією з сторін основної філософської проблеми взаємодіючих між мовою, мисленням і словом. Для античності найвищим втіленням краси був космос, а все інше наділялося нею з залежності від ступеня наближення до цієї абсолютної гармонії. Риторика підноситься Платоном в ранг мистецтва; Діонісіє Галікарнаський, характеризуючи переваги і недоліки звуків мовлення, наділяв їх фізично відчутними властивостями. Давньогрецькі мислителі /Платон, Арістотель/, розглядаючи співвідношення звучання музичних ладів, звертали увагу

на особливу послідовність і організацію звуків та їх вплив на моральну дію, яка виникає при сприйнятті цих звуків людиною. Так був покладений початок символіці значень, наданих музичним комплексам, та пов'язування цих символів з виникненням тих чи інших емоційних станів людини. Це підкреслювало важливу соціальну функцію музики, особливості її мовного вираження, єдність у музичному мистецтві ціннісного і пізнавального.

У період Середньовіччя проголошувалось вчення про надчуттєве, божественне виникнення краси; особливого значення в цей час надавалось такому засобу виразності, як лад.

Проблеми, поставлені епохою Просвітництва, розроблені в німецькій класичній філософії. Важливий крок у з'ясуванні питання впливу мистецтва на особистість зробив І.Кант. Він встановлював, що естетичне начало в людині виступає як засіб поєднання її розумово-зорової та чуттєвої сторін. Однак музику Кант трактував як гру звуків, вважаючи, що вона впливає більше на фізичну, ніж духовну, сторону людини.

Погляд на мистецтво як на явище внутрішнього змісту людини висловив у своїй творчості Т.Г.Шевченко, в якого ідейно-естетичні позиції виходили з джерел народно-визвольного руху. Високо цінуючи роль рідного слова, його образність, точність, проникливість, поет підкреслював його особливе значення у наданні різноманітних відтінків вираження думки людиною.

Особливу здатність мистецтва слова як значного засобу впливу на людину визначив К.Г.Ушинський. Глибоке обґрунтування духовного змісту музики стало важливою віхою у справі піднесення ролі музичного мистецтва в духовному житті суспільства.

Підхід до мистецтва з наукових позицій дозволив побачити в

ньому силу, котра впливає на складні питання взаємозв'язку людини і мистецтва, прагнення через нього пізнати навколишній світ.

На початку XX ст. однієї з тенденцій часу було властиве немовірне прагнення до естрадного, а саме – музичного сприйняття поезії. Простежуються спроби перевтілення віршів у реальну музику за допомогою витізьбятих ритмів, наполегливо-стійких алітерацій, наближеної до співу декламації. Композитор М.Гнесін у співдружності з В.Мейерхольдом розробив систему "музичного читання" і намагався виразити в ній оптимальний зв'язок музики і слова.

Історичний погляд на мистецтво дозволив простежити шлях, пройдений ним, зрозуміти його природу, систему засобів виразності, способи розв'язання пізнавальних завдань, виконання соціальної місії.

Щоб повніше зрозуміти сутність музичного мистецтва, розглядаємо його в контексті культури. Поняття "культура" ще в період античності було досить багатозначним. Окрім основного ядра – "землеробство" – воно означало також "облагоджування", "виховання", "навчання" і, не маючи самостійного значення, використовувалось для визначення будь-якої сфери людської діяльності.

Існує близько трьохсот визначень культури /аксіологічне, нормативне, адаптаційне і т.д./. Ми згодні з тими дослідниками, котрі в поняття "культура" вкладають поняття "людська діяльність", пов'язуючи, таким чином, культуру з суспільством. М.С.Каган виділяє два аспекти взаємовідношень мистецтва і культури: мистецтво як "самосвідомість" і як "код" культури. Якщо перша функція великана потребою культури, то друга – потребою в мистецтві як незамінному інструменті спілкування культур.

Окремо звернено увагу на питання взаємові долин цивілізації і культури. Будь-яка культура, на думку М.Бердяєва, немимуче ле-

Геходить в цивілізацію, якій властивий потяг до універсализації. При цьому відбувається уніфікація стилю мистецтва, тематики творчості, яка призводить до трансформації культури із духовної в культуру певної цивілізації. Особливого значення для людини набуває освітлення духовних основ мистецтва через діяльність. Тому вокально-мовленнєву культуру розглядаємо і як діяльність, в основу якої закладені "розумні емоції" /Л.С.Виготський/; результати такої діяльності виявляються у неформальному спілкуванні, котре здатне впливати на формування гуманістичних основ соціальної активності людини.

Аналіз філософської, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури, положень і позицій діячів науки та мистецтва дозволив простежити взаємозв'язок музики і слова у розвитку людської чуттєвості, виявити закономірності цього процесу від античних часів до сучасності. Розглянуто механізми залучення особистості до музичного мистецтва, розкрито їх вплив на педагогічну технологію, дано визначення вокально-мовленнєвої культури, під якою розуміється процес формування інтересів, смаків, потреб майбутнього вчителя, що здійснюється безпосередньо в процесі діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба визначити зміст і структуру вокально-мовленнєвої культури студентів педвузу, різнобічний характер якої передбачає опору на дослідження з різноманітних галузей знань.

Змістовні характеристики компонентів вокально-мовленнєвої культури застосовані як критерії її сформованості у майбутніх педагогіє. До них належать критерії, в яких відбивається рівень грамотності: обсяг знань, їх повнота, глибина, міцність; усвідомлення знань, самостійність суджень, постановка проблемних питань; інтерес до знань, освіченість, знання норм художньо-виражальних за-

собів вокально-мовленнєвої культури, методів і прийомів мовленнєвого впливу; розуміння емоційно-образного змісту /якісними показниками служили: емоційно-образне мислення, творче сприйняття, уява, наявність естетичного смаку, що виявляється в оцінках у вигляді суджень, в художньо-творчій діяльності, у процесах розуміння і переживання, здатності відчувати і адекватно розуміти емоційний стан іншої людини, емпатії, вмінні втілювати свої почуття в різноманітних голосових інтонаціях/; професійну спрямованість вокально-мовленнєвої культури /професійно значущі знання, характер участі в різноманітних формах діяльності, орієнтування в умовах спілкування, розвиненість мовленнєвих здібностей, здатність бачити і розв'язувати творчі завдання, винахідливість, тактовність, осмисленість, самопізнання, самоосвіта/.

За допомогою розроблених критеріїв були встановлені п'ять рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів: творчо-виконавський, діяльно-творчий /високі/, об'єктивно-нормативний /середній/, інтуїтивно-чуттєвий, інтуїтивно-пасивний /низькі/.

Констатує зріз показує, що середній та низькі рівні сформованості вокально-мовленнєвої культури складає переважна більшість учасників експерименту /середній, об'єктивно-нормативний - 40,2%, низькі: інтуїтивно-чуттєвий - 21,3%, інтуїтивно-пасивний - 28,3%/.

Студенти середнього, об'єктивно-нормативного рівня мають деякі навички спілкування, добре розвинені мовленнєві здібності, але несформований творчий компонент діяльності, нерозвинений естетичний смак. Виділення двох низьких рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури зумовлене неоднорідністю якісних ха-

раактеристик студентів цих рівнів: студенти, що складають інтуїтивно-пасивний рівень мають низьку культуру спілкування; у них наявні штампи і стереотипи мовлення. Вони віддають перевагу розважальній музиці, не розуміють, а часто і не бажають спілкуватися з високохудожніми творами мистецтва. Молодь інтуїтивно-чуттєвого рівня, навпаки, має нахил до класичної музики, виявляє самостійність у спілкуванні з мистецтвом, але підвищена чуттєвість негативно позначилась на їх мовленнєвих здібностях: невизразна дикція, слабка сила звуку, порушення логіки мовлення. Студенти, що належать до діяльно-творчого рівня склали 7,8%. Сформованість їх вокально-мовленнєвої культури характеризується досить міцними естетичними знаннями, потребою в їх передачі, комунікабельністю. Естетичне ставлення до дійсності, знання, розуміння мистецтва як переживання і потреба його викликати в інших шляхом виконавської та творчої діяльності є визначальними характеристиками для студентів, що належать до творчо-виконавського рівня - 2,4%.

Таким чином, аналіз рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури майбутніх учителів за допомогою розроблених критеріїв дозволив визначити умови формування вокально-мовленнєвої культури студентської молоді.

У д р у г і й г л а в і - "Хід і результати дослідно-експериментальної роботи студентів в умовах навчально-виховного процесу педагогічного вузу" - обґрунтовані педагогічні умови формування вокально-мовленнєвої культури студентів, розкриті методика і технологія формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів, проаналізована динаміка та визначені перспективи розвитку вокально-мовленнєвої культури майбутнього спеціаліста.

При з'ясуванні умов педагогічного керівництва процесом формування вокально-мовленнєвої культури студентів визначальним став досвід спілкування у вигляді знань про природу вокально-мовленнєвої культури в аспектах філософському, історичному, фізіологічному, психологічному, педагогічному, а також знань, умінь і навичок, здобутих у різноманітних видах діяльності, зокрема - художньо-творчій. При цьому зважалося на досвід емоційно-ціннісного ставлення до діяльності. Систематизувавши цей матеріал та виділивши кожний із елементів, застосовуємо цілісний підхід до розуміння і діагностики вокально-мовленнєвої культури студентської молоді.

Першим елементом цієї системи виступають знання про зміст вокально-мовленнєвої культури студентів і способи її виявлення та дії у різноманітних видах діяльності з формування вокально-мовленнєвої культури студентів. Другий елемент розглядається як досвід способів діяльності з формування вокально-мовленнєвої культури, який можна набути на основі оволодіння її навичками. Третій елемент застосовували у вигляді формуючих умінь/комунікативних, організаторських, рольових, виконавських/ і визначили як досвід творчої діяльності з формування вокально-мовленнєвої культури студентів. Четвертий елемент - досвід емоційно-ціннісного ставлення до діяльності, який формується в поєднанні потреб, мотивів, емоцій зі знаннями, уміннями і творчими здібностями.

Умовами формування вокально-мовленнєвої культури студентів визначено: варіативність, діалогічність і домінантність. Розглядаючи їх як дійову систему, під зовнішніми умовами г ділено явища, які спостерігаються безпосередньо і як можна фіксувати у вигляді кількісних даних, структура. Внутрішні умови - це якісні зміни, мотиви, емоції, почуття, що визначають стосунки між нид

дачем та студентом, між студентом і студентом.

Для ціннісного спілкування студентів з творами різних видів мистецтва була організована майстерня, в якій проводилась дослідно-експериментальна робота з формування вокально-мовленнєвої культури студентів. Ця робота складалась із трьох етапів, на кожному з яких домінував певний напрямок.

Перший етап, вербальний. Психо-фізичний та голосовий тренінг стали основою для всіх наступних видів діяльності з формування естетичних засобів мовлення. Використовуючи як навчальний матеріал скоропомки, шелестівки, голосівки, дитячі віршики та пісні, студенти виробляли навички дихання, звукоутворення, дикції, артикуляції. Вони, в свою чергу, вплинули на вироблення навичок "об'ємності звуку", що є суттєвою ознакою естетики мовлення. Одночасно збагачувався словниковий запас учасників експерименту, усвідомлювались та опрацьовувались знання і навички вокально-мовленнєвої культури.

Виявлені естетичні елементи звучання мови вимагали різноманітності та образного її багатства, знаходження асоціативних зв'язків та незвичайних сполучень слів. Цій роботі сприяло збагачення фонду вражень студентів, що відбувалося на основі спілкування з творами інших видів мистецтва. Був опрацьований вербальний матеріал, який вплинув на ефективність протікання монологу, діалогу, оскільки був спрямований на активізацію емоційної сторони мовлення.

Другий, емоційний, етап став визначальним для вироблення таких вмінь інтонаційної виразності мовлення, як тембр, темп, динаміка, діапазон, пауза. Ефективність такої роботи забезпечувало залучення до спілкування інтонаційних виразних засобів вокальної мо-

ви. Значному посиленню емоційного компоненту мовлення сприяло ознайомлення студентів з такими елементами театральної педагогіки, як "бачення", "запропоновані обставини". Інтенсивність вираження емоції у творах мистецтва пов'язана з розумінням художнього образу, умінням його створювати та переживати – це стало основою створення "емоційного фонду вражень" студентів, що викликав усвідомлення "теорії емоційних кодів" у художній і розмовній мові.

Третій етап – професійно-педагогічне спілкування – став логічним продовженням попередніх двох етапів і передбачав включення вербальних та емоційних вмінь студентів. Здобуті знання художніх виражальних засобів різних видів мистецтва, вироблені уміння та навички емпатії, фасцинації, кодування естетичної інформації, створення художнього образу знайшли вираження в конкретній діяльності студентів – навчальних іграх, педагогічних ситуаціях, а також у створенні мовленнєвих партитур уроку, участі в дискусіях, концертах. Лекція-концерт стала узагальненою формою, що втілила в собі моделі діяльності студентів, на яких оптимально позначилась сформованість вокально-мовленнєвої культури.

При проведенні формуючого експерименту одержана об'єктивна картина динаміки рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів. Порівняння даних з показниками констатуючого етапу експерименту дозволило зробити висновок про ефективність розробленої методики. Ступінь результативності нашої системи визначався за допомогою вимірів в експериментальній та контрольній групах. Показниками виступали змістовні характеристики вокально-мовленнєвої культури студентів.

Результати експерименту показали зміни в рівнях сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів. Так, у порівнянні з контрольними групами, значно зменшилась кількість студентів, котрі належали до інтуїтивно-пасивного рівня: експериментальна група - 11,1%, контрольна група - 20,8%; співвідношення студентів інтуїтивно-чуттєвого рівня становить 3,3% в експериментальній групі та 16,6% в контрольній.

Динаміка рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів експериментальної та контрольної груп відображена в таблиці.

Узагальнююча таблиця рівнів сформованості
вокально-мовленнєвої культури студентів вузу

/ в % /

№ пп!	Р і в н і	На початку експерименту		Після експерименту	
		Е	К	Е	К
1.	Творчо-виконавський	2,4	1,9	16,8	1,9
2.	Діяльно-творчий	7,8	5,5	11,7	9,3
3.	Об'єктивно-нормативний	40,2	48,2	57,1	51,4
4.	Інтуїтивно-чуттєвий	21,3	16,9	3,3	16,6
5.	Інтуїтивно-пасивний	28,3	27,5	11,1	20,8

На підставі одержаних даних робимо статистично обґрунтований висновок про те, що рівень сформованості вокально-мовленнєвої культури вищий у студентів експериментальних груп.

Формуючий експеримент підтвердив гіпотезу дослідження. Відповідно з'ясувалося, що організаційно-методична система формування вокально-мовленнєвої культури студентів - майбутніх учите-

лів є достатньо ефективною.

У заключній частині дисертаційної роботи узагальнюються теоретичні висновки та висловлюються практичні пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності формування вокально-мовленнєвої культури майбутнього вчителя. Підсумки проведеної роботи свідчать про досягнення мети, підтвердження гіпотези та розв'язання завдань. Це дозволило зробити такі висновки:

1. В умовах навчання в педагогічному вузі нами створена реальна можливість підвищення ефективності формування вокально-мовленнєвої культури студентів як діяльності, в ході якої відбувається естетичне освоєння дійсності за законами краси; як процесу формування та розвитку смаків, інтересів, потреб ціннісних орієнтацій студентської молоді; як інтегративної якості особистості, у структурі якої виділяються здатність творчо мислити, самостійність, самореалізація.

2. Визначення поняття і структури вокально-мовленнєвої культури майбутнього педагога дало підстави для розгляду її як складного динамічного утворення, що відбиває рівень розвинутої естетичної свідомості особистості.

3. Педагогічний експеримент окреслив широке коло естетичних, філософських, психолого-педагогічних, соціальних проблем, розв'язання яких збагатило духовну сферу майбутнього вчителя. Визначені компоненти вокально-мовленнєвої культури /емоційно-вольової й, пізнавально-оцінної, професійно-творчої/, педагогічні умови /варіативність, діалогічність, домінантність/ сприяли ефективності побудови і функціонуванню організаційно-методичної системи, структурними елементами якої є:

- універсальна система фонетичних вправ, спрямована на збага-

чення естетичних властивостей голосу майбутнього вчителя в мовленнєвому та вокальному режимах роботи голосового апарату;

- творчі завдання, проблемні ситуації, навчально-педагогічні ігри /мовленнєві, рольові, імітаційно-моделюючі, репродуктивно-варіативні, творчі/, що сприяли формуванню вмінь та навичок спілкування у навчальному закладі та за його межами;

- діалог, монолог, імпровізація, диспут, дискусія, лекція-концерт, творчі зустрічі, як ефективні засоби оптимізації культури спілкування на основі використання інтонаційних виражальних можливостей різних видів мистецтв.

Реалізація організаційно-методичної системи на трьох етапах формуючого експерименту /вербальний, емоційний, професійно-творчий/ свідчить про її ефективність.

Складність та багатоаспектність проблеми формування вокально-мовленнєвої культури студентів не вичерпується проведенням дослідженням, а потребує подальшої розробки в плані диференціації навчання студентів вокально-мовленнєвій культурі, визначення особливостей її формування у різних навчальних закладах різних профілів.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях автора:

1. До питання про естетичну культуру майбутнього вчителя загальнотехнічних дисциплін //Шляхи підвищення ефективності підготовки вчителів трудового навчання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Львів, 1990. - С.33.

2. До питання постановки голосу майбутнього вчителя //Шляхи удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя в умовах перебудови вищої і середньої школи. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Ніжин, 1990. - С.101-102.

3. Українська народна пісня в контексті вокальної культури студентів // Народна пісня і впровадження її в навчально-виховний процес в умовах відродження національної культури. Матеріали республіканської науково-практичної конференції. - Ніжин, 1990. - С.60-61.

4. До проблеми мовної майстерності студентів // Практична психологія і розвій таланту. Методичні рекомендації. - Суми, 1992. - С.82 - 83.

5. Деякі аспекти мовленнєвої майстерності майбутнього вчителя // Теоретичні питання морального та естетичного виховання. /Збірка наукових повідомлень. - Вип.2. - Київ, 1992. - С.52 - 55.

Л.Кисі

АВ 28.717

Подписано в печать 19.10.93. Формат 60x84/16
Бумага мнж.ап. Офс.печ. Усл.печ.л. 1.0.
Уч.изд.л. 0.8.

Т = 100 экз. Заказ 91. Бесплатно

Ротапринт НГПИ. г.Нежин, Крапивянского, 2.